

de másokkal szemben gyengéd, ki azonban ha kell, az *első* halálos szúrás és az *első* pergőtűz is meg tudja indítani.

A gyermek lelke jó, várja a nevelő kezét, mely dús tartalmát művészi kifejezésre emeli. A művészi kifejezés készsége lázas közeledés az elérhetetlenül szép és kimeríthetetlenül gazdag ideál felé. A képesség érzetére kell a nevelésünket alapozni, mert a tehetetlenség szüntelen éreztetése fájdalmas, lesújtó, — öl. Ne legyünk fukarok az elismerésben. Ma még túlnyomóan a büntetések konferenciázunk, mintha bizony bűnügyi környezet lenne az iskola. Feledtessük a rosszat és foglaljunk le minden percet a jóra. Legyen a jó második természetévé, úgy, mint a kulturembnél a fogmosás már második természetévé nevelődött. Szívesen és annyszor tegyen jót és tevékenykedjen, hogy jótett és tevékenység nélkül este le se tudjon nyugodtlélekkel feküdni a nebuló. Az ifjú, ki nem szorul a hízelkedésre és a drukkolási szerencsejátékra, a testi-lelki erőfelesleg, a tetterő és az önérzet, mély, tartalmas eleganciáját sugározza.

Szabó Pál Zoltán dr.

A történettanítás anyagának kiválasztása

I. A történetdidaktika központi problémája a tanítás anyagának kiválasztása, ami hasonlíthatatlanul nagyobb horderejű, és nehezebben megoldható probléma, mint bármely más tantárgy anyagának kiszemelése. Ennek oka a történettudomány sajátos szerkezetében, a történelmi fogalomalkotásnak a tapasztalati tudományoktól elütő sajátosságában, és speciális tanítási célkitűzéseiben keresendő.

A történettudomány ma egészen más, mint a világháborút megelőző félszázadban volt. A XIX. század pozitívista történetírása az objektivizmus jelszavát írta zászlajára, s az adatgyűjtést, a részletek kutatását, a szakterületek (politikai-, gazdasági-, alkotmány-, pénz-, egyházi-, őstörténet stb.) elszigetelt vizsgálatát tekintette feladatának, minek következtében, az egységes egészre való tekintet elveszett. Amint a fényképész a valóságot a lemezre vetíti, ugyanolyan pontossággal gondolták a történeti kutatás tárgyát rekonstruálni. Ezzel szemben a mai történetírás felfogásban és anyagkiválasztásban magunkra vonatkoztatott életet, sorsunkat megvilágító, jövőnket irányító munkát jelent, vagyis az anyagnak szubjektív nézőpontból történő kiszemelését. A mai történetíró az adathalmazt gondosan megrostálja s csak azt használja fel, ami céljainak megfelel s ami a szintetikus lényegábrázoláshoz különös jelentőséggel bír.

A pozitivizmust felváltó szellemtörténeti irány a történet-tanítást sem hagyta érintetlenül. A *minél nagyobb anyag nyújtására való törekvés és az anyag öncélúságát valló felfogás helyébe a kevés számú, de igen jellemző vonásokkal ábrázolt, és gondos pedagógiai szelekció alapján kiválasztott anyag lép.* Th. Litt¹ szerint el kell vetni mindazon adatokat, amelyek nem fejezik ki jellemző módon a multat; kevés, de annál szemléletesebb anyagot kell nyújtani; kevés, de annál határozottabb színt-foltokkal kell megrajzolni a mult szintétikus képét.

Az *anyagot egységes hatású szemléletes képekben kell bemutatni.* Minden képnek azokat a vonásokat kell feltüntetnie, melyek az illető kor vezérmotívumait fejezik ki. Pl. a XVII. század történelmének minden megnyilvánulásában a barokk szellemet kell éreztetnie.

Az ismeretszerzés természetes útja az *egyes fogalmak* segítségével az *általános fogalmak* megalkotása. Ebben a történelem se kivétel. Ezért az üres szófogalmakat és a semmitmondó általánosításokat mellőzve, általános érvényességű *konkrét eseményeket* kell nyújtani. A spártaiak igénytelen étele a feketeleves volt; Trajánusz császár átkelt az Aldunán és legyőzte Decebált; Nagy Károly birodalmát grófságokra osztotta; III. Béla fölvirágoztatta a gazdasági életet; a keresztes háborúk idején Nyugat és Kelet műveltsége kicserélődött; Mária Terézia úrbéri rendeletével könnyítette a jobbágyok helyzetén; gróf Széchenyi István egyévi jövedelmének felajánlásával megalapította a Magyar Tudományos Akadémiát, — ilyen és ezekhez hasonló általánosítások megakadályozzák a biztos fogalomalkotást. A helyes megoldás a *mi* és a *hogyan* szempontjainak érvényesítése.

Legyen a tanítás anyaga a mult életrekeltése, megelevenítése.

II. Az anyagkiválasztás súlyos problémája a politikai- és művelődéstörténelem szerepének a tanítástervben való megállapítása. A két szempont egyoldalú hangoztatása heves irodalmi harcokra vezetett. Akörül folyik a vita, hogy politikai- vagy művelődéstörténelmet tanítsunk-e.

A politikai történelem jelenti elsősorban az állam történetét: az állam keletkezését, küzdelmeit, fejlődését és mai kialakulását. Természetesen megszólaltatja azon egyéniségeket (fejedelmek, államférfiak, hadvezérek), akik az állami élet irányításában és fejlesztésében jelentékeny szerepet vittek, s boldogulását és jólétét előmozdították. Egyoldalúan felfogva az a veszedelem fenyegeti a tanítást, hogy a tömeg hatása és érdemei háttérbe szorulnak, pedig az államélet és műveltség előmozdításának kemény munkájában a tömegnek is nagy jelentősége van. A művelődéstörténelem széles területet ölel fel: a szellemi (nyelv, vallás, irodalom, művészet, tudomány stb.) és anyagi fejlődés (őstermelés, ipar, kereskedelem, társadalom és népe-

¹ Die Gestaltung des Geschichtsunterrichts in der Schule. Berlin 1918.

sedés stb.) rajzát. A politikai történelemtől nem választható el mereven, s egyoldalú akkor lesz a politikai történelem, ha túlzásba viszi a jelentéktelen fejedelmekkel, háborúkkal és külpolitikai kérdésekkel való foglalkozást a többi ismeret rovására.

R. Kabisch² a politikai történelem szószólója; szerinte a tanítás céljából következik a művelődéstörténelem mellőzése, illetve megszorítása. M. Spahn³ szerint is a politikai történelemre essék a hangsúly, a művelődéstörténelmet irodalmi olvasmányok keretében véli legjobban elsajátíttatni. F. Friedrich⁴ népszerű történetdidaktikai művében szintén a politikai történelem mellett foglal állást. Elismeri ugyan a művelődéstörténelem jogosultságát, de nem a politikai történelem rovására; a két szempont kiegyenlítése csak az óraszám növelésével érhető el. Ujabban nagyon megerősödött a művelődéstörténelmet követelők táborra. Az u.n. gyökeres újítók⁵ (*entschiedene Schulreformer: P. Oestreich, S. Kaweran,⁶ N. Henningsen⁷*) a művelődéstörténelem kizárólagos tanítása mellett szállnak síkra. Henningsen egyenesen lehetetlennek tartja 11–14 éves gyermekék számára a politikai történelem megértését. Ehhez az irányhoz sorolható G. Klemm⁸ eredeti felfogáson alapuló rendszere. Ő a történet-tanítást a *művelődésrajzzal* (Kulturkunde) helyettesíti, s abba illeszti a művelődéstörténelem gazdag anyagát. A tanulókat élet-problémákba akarja bevezetni: az éhség csillapítása, védekezés az időjárás viszontagságai ellen, a tűz előállítása és megőrzése, a talaj termékennyé tétele stb. Nem kétséges, hogy a politikai történelem mellett a művelődéstörténelemnek is kellő helyet kell juttatni, mert ezek elválaszthatatlanul egymásba fonódnak, csak a kettő együtt ad teljes képet a multról. De csupán a művelődéstörténelem tanítása, vagy annak túlsúlyra juttatása mérőben eltévesztett gondolat lenne. Valamikor jogosult volt a művelődéstörténelemnek az iskolába való beviteléért folytatott heves küzdelem, mert szóhoz nem juthatott, de egyedüli uralomra juttatása a másik végletet jelentené.

A modern történettanítás a művelődéstörténelem kellő hangsúlyozása mellett a politikai történelemnek túlsúlyt biztosít. Ennek okai:

1. A legújabb kor forradalmi mozgalmai és szabadságharcai, imperiálista háborúi és nemzeti aspirációi a közfigyelmet a politikai történelem felé fordították;

² Erziehender Geschichtsunterricht. 5. kiadás. Göttingen 1921.

³ Geschichtsunterricht und Gemeinschaftsleben. Berlin 1918.

⁴ Stoffe und Probleme des Geschichtsunterrichts. 3. kiadás. Leipzig—Berlin 1925.

⁵ A. Messer: Pädagogik der Gegenwart. 2. kiad. Leipzig é.n. 222—270. l.

⁶ Soziologischer Ausbau des Geschichtsunterrichts. Berlin 1921.

⁷ Der neue Geschichtsunterricht. Berlin 1921.

⁸ Kulturkunde. Dresden. I. 5. kiadás 1926., II. 1923., III. 1926.

2. Az állam valamely nép életmegnyilvánulásának legjellemzőbb kifejezője;

3. A politikai események nagyobb mértékben keltik fel a tanuló érdeklődését, és jobban kötik le figyelmét, mint a művelődéstörténelem, mert szemléletesebbek.

Minél érettebb a tanuló, annál jobban vonzódik a művelődéstörténelem iránt, de helyes tanítással érdekessé tehető az iskolaszervezet bármely fokán. Felhasználásának nagy jelentősége van:

1. Elősegíti a szellemtörténeti értelemben vett fogalomalkotást;

2. A fejlődés folyamán bemutatott életformák által mélyíti a kulturális összefüggések tudatát;

3. A haladás gondolatát képviseli;

4. A történeti öntudatot kiterjeszti a legszélesebb néprétegekre, a tömeg munkájának értékelése által minden embert a történeti fejlődés tudatos tagjává avat, amiből a történeti alapokon nyugvó erkölcsi felelősségérzés és cselekvés fakad.

A rendszeres, folyamatos művelődéstörténelem nem való az iskolába, hanem csak az alapelemeket kell nyújtani: nem teóriákat, hanem konkrét valóságokat. Az anyag elrendezésében két szempont érvényesül:

1. A szükséges ismeretek esetről-esetre kerülnek tárgyalásra, pl. III. Bélánál a ciszterciák betelepítése, Nagy Lajosnál az egyetemalapítás, Mária Teréziánál az úrbéri szabályzat;

2. Egész korokat jellemző állapotokat összefoglaló korszakokban mutatunk be, pl. a honfoglaló magyarság műveltsége, Magyarország a török hódítás korában, a gazdasági-társadalmi átalakulás a XIX. században.

A szellemi művelődés mozzanatai mellett a gazdaság- és társadalomtörténelmi alapfogalmak megértése is fontos. Ezek nélkül nem lehet a modern életet megérteni. Nem állunk ugyan *Marx* ökonomizmusa alapján, azonban el kell ismerni a gazdasági viszonyok szerepének fontosságát a politikai események előidézésében. Ifjúságunknak tiszta képet kell nyernie a termény-, pénz- és hitelgazdaságról, a kapitalizmus és világfogalomról, a rabszolga-, jobbágy- és bérmunkásrendszerről, a szociálizmusról, az adóról stb. Az egyes korok jellemző társadalmi osztályait, azoknak helyzetét és szerepét szemléletes képekben tárjuk a tanuló elé. Bemutatjuk pl. a középkori szerzetest, a lovagot, a városi polgárt, a jobbágyot.

III. *A tanítás középpontja a nemzeti történelem.* Államunk és nemzetünk fejlődésének ismerete a legnagyobb értékű: ez rakja le az állampolgári érzület alapjait. Nemzeti történelmünk honfivérrel megszentelt ezeréves országunkat dicső elődeinkkel népesíti be, és mozgalmas eseményekkel eleveníti meg, ami a tanulót a magyar sorsközösség tagjává teszi, meggyökerezteti hazájával és megerősíti az elrabolt területekhez való ragaszkodásban. *Nemzeti történelmünk szerves összefüggésben van az*

egyetemes történelemmel. Miután Magyarország földrajzi helyzeténél fogva Európa szíve, s a germán és szláv világ ütközőpontja, azért ezeknek a történetére is tekintettel kell lennünk. Csak így jutunk el az idegen népek helyes megismeréséhez, ami nélkülözhetetlen alapja a helyes politikai érzéknek. Így szélesedik ki nemzeti történelmünk egyetemes történelemmé.

A régi történettanítás az idő legnagyobb részében egyetemes történelemmel foglalkozott, a nemzeti történelmet pedig háttérbe szorította. Ennek eltévesztett volta kézenfekvő. *II. Vilmos* német császár erre vonatkozólag azt mondotta az 1890-ben tartott berlini tanügyi kongresszuson: »Mi nem akarunk görögöket és rómaiakat, hanem ifjú németeket.«⁹ A magyar nemzetnek nagy történeti multja van, tehát semmi okunk nincs a fősúlyt az egyetemes történelemre vetni. Ennek ellentmond a tanítás célja is. *Dékány István*¹⁰ a nemzeti- és világtörténelem anyagának csoportosítására nézve két elvet állít fel, amelyek a polgári iskolai történettanításban teljes mértékben érvényesítendőek. Ezek:

1. A nemzeti történelem anyagát kronológiai sorrend szerint, tüzetesen kell tárgyalni;

2. Az egyetemes történelmet a kronológiai sor mellőzésével, korszak- és problémaközpontok szerint, összefoglaló képekben kell csoportosítani.

A fejedelmeket történeti jelentőségük szerint tárgyaljuk. Jelentéktelen adatokkal nem terheljük fölöslegesen az emlékezetet. A származási és rokonsági táblázatokat mellőzzük és csak a föltétlenül szükséges dolgokra szorítkozunk. A fejedelmekkel kapcsolatban tárgyaljuk az alkotmánytörténelmi alapfogalmakat: fejedelmi hatalom, központi hatalom, abszolutizmus, konstitucionalizmus, köztársaság stb., sőt már a II. osztályban megismeri a tanuló a monarchia és köztársaság, valamint az abszolutizmus, despotizmus, timokrácia, demokrácia, ochlokrácia stb. fogalmait.

Az állam fejlődésének útját részben a békében ható tényezők, részben a háborúk irányították. Ezt a tényt figyelembe kell venni az anyag kiválasztásnál. *A hadtörténelem a magyar hősiesség és önfeláldozás éposza, s nagyjelentőségű a nemzeti érzület ápolásában.* Csak a történeti eredményekben gazdag háborúk kerülhetnek szóba: virágzó kultúrák megbolygatása, új kultúrák fejlődés létrehozása, fejedelmek és uralkodóházak bukása, keletkezése és fölemelkedése, területi és népesedési változások, nemzetek bukása és fölemelkedése. Sok esetben nem a háborúk részletes leírása a fontos, hanem az okok és hatásuk. A jelenték-

⁹ Ph. Hoerdt: Geschichte und Geschichtsunterricht. 2. kiadás. Karlsruhe 1926. 86. l.

¹⁰ Pozitívizmus a történettanításban és ennek hátrányai. Középisk. Tanáregyesületi Közlöny 1930. nov. sz.

telen csatanevek kerülendők. Nagy súlyt kell vetni a hadszervezet alakulására: nemesi honvédelem, lovagság, hűbéres had, zsoldos had, állandó hadsereg, védkötelezettség, militarizmus, pacifizmus. A hadszervezet változásai művelődéstörténeti jelentőséggel is bírnak. A hadügy tárgyalásával szorosan összefüggnek a háború hősei és a hadvezérek. Az ifjúság szomjúhozva csüng rajtuk, jobban szereti a háború hőseit, mint a szellem nagyságait s ezt a körülményt ki kell használni a nevelés számára.

A történelem kimagasló egyéniségei irányt szabtak a nemzet, illetőleg az emberiség fejlődésének s mint ilyenek, hatalmas erkölcsi erő birtokosai, akik tiszteletet és hálát gerjesztenek az ifjúság szívében s utánzásra ösztönöznek. A történettanítás a nagy egyéniségeket nemcsak a trónokon, a politikában és a csatamezőn keresi, hanem a művelődéstörténet nagy szellemeiről és az önfeláldozó emberbarátokról sem szabad megfeledkeznie. *Carlyle*¹¹ szerint az emberiség története nem más, mint a hősök története; ezeknek tettei megvilágítják a világ sötéttségét. *Nietzsche*¹² a történeti fejlődésben a tömeget teljesen jelentéktelennek és csupán a nagy egyéniségek eszközének tekinti. Az individuális történeti felfogás elszánt ellenfelei a szociológiai felfogást valló gyökeres újítók, akik csak a tömeget ismerik el történeti alkotó erőnek, a hősöket pedig mellőzni kívánják, mert szerintük károsan befolyásolják, sőt megakadályozzák az önálló emberré fejlődést. »Ameddig az embereket ahhoz szoktatják — mondja Kaweran — hogy a nagy férfiakra tekintsenek, hogy a »Messiást« várják, igazolva látják saját tehetetlenségüket és az eljövendő nagy férfiak számlájára tétlenkednek. A hősök tisztelete alapján nem egyéb, mint gondolkodásunkban és cselekvésünkben megnyilvánuló restségnek, valamint jellemgyöngeségünk és gyávaságunknak élvezése.«¹³ Eszerint nem fontos pl. a feltaláló személye, hanem a találmány hatása a tömegre. Mi ezzel szemben nagy jelentőséget tulajdonítunk az emberiség hőseinek azért is, mert szemléletes voltuknál fogva közel hozhatók a tanuló szívéhez.

A nemzetiségi mozgalmaknak a honfoglalástól kezdve napjainkig különös figyelmet kell szentelni, mert ezek jelen szerencsétlenségünk megértéséhez a legtöbb alapot adják. Tankönyveink feltűnő kevés gondot fordítanak a nemzetiségi mozgalmak ismertetésére s innen van az, hogy iskolázott emberek gyakran igen hiányos és hamis ismereteket árulnak el ezen a téren. A történelem segítségével a jelen állapotokat akarjuk megértetni és szomorú sorsunkból a kivetítő utat megkeresni, de a nemzetiségi kérdés tüzetes ismerete nélkül ez lehetetlen.

¹¹ A hősökről. 2. kiadás. Budapest 1923.

¹² Korszerűtlen elméletek. Budapest. 1921.

¹³ Id. m. 39. l.

Hogy nemzetünk a nyugati keresztény kultúra védelmezése által világtörténeti hivatását derekasan teljesítette, minden alkalommal jusson kifejezésre.

IV. Mivel a történettanítás középpontja a jelen, ezt a körülményt figyelembe kell venni az anyag kiválasztásnál. *A történeti események ismerete nem öncél, hanem általuk kell a jelent megérteni, a közösség iránti kötelességeket megismertetni, a jövő céljait kitűzni és azoknak megvalósításán becsületesen közreműködő nemzedéket nevelni.* Ez az elv megköveteli a jelen politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális viszonyainak a megismertetését. A tanulónak meg kell értenie, hogy a múlt életviszonyainak számai a jelenig húzódnak, belőlük szövődött a jelen, s neki kötelessége a szebb jövő szöttezésének megfontolásánál segédkezni.

E kérdéssel kapcsolatban nem lehet elégszer *O. Spenglert* idézni, aki előbb veszedelmes rezignációt és fatalizmust hirdető, költői mezbe öltöztetett bölcséleti művében¹⁴ a nyugati civilizáció kérlelhetetlen bukását jósolta, de csakhamar a jövőbe vetett bizalommal hazája megújulásának és további fejlődésének lehetőségeit kutatta.¹⁵ Meggyőző erővel kárhoztatja a múltba temetkező, s a jelenről és a jövőről teljesen megelégedező történettanítást. A politikai nevelés és a történettanítás azonosságát hangsúlyozva a német katasztrófát részben az elhibázott történettanítás okozta politikai éretlenség következményeként tünteti fel. »Amire szükségünk van — mondja Spengler — az a nemzeti öntudatnak, mint megfontolt magatartásnak erős, állandó, mély nevelése, megalapozva az újabb történelem helyes ismeretével, annak hatalmaival és hatalmi céljaival, politikai, katonai, gazdasági és propagandaeszközeivel, a tengeri kereskedelem és tengeri háború, a nyersanyagbeszerzés és export földrajzi feltételeivel... Tudni, hogy minden politika hatalmi politika, hogy gyöngeség megsemmisülést jelent; tudni, hogy minden egyénnek a nemzet nélkülözhetetlen tagjaként kell élnie, gondolkodnia és cselekednie minden lehellel; és tudni, hogyan keletkeztek az utóbbi évtizedek nagy végzése, és hogyan fog a jövő alakulni, — ennek tökéletes megértése nevezhető történettanításnak, melyet szigorúan, állandóan, éveken át kell űzni s az antik és középkori történelmet is összehasonlító és reálpolitikai nézőpontból vizsgálni.«

A jelen ismeret elvéből a következő feladatok hárulnak az anyag kiválasztásra:

1. Csak olyan anyagnak van jogosultsága, mely ma is eleven erővel hat, a jelen viszonyaival kapcsolatba hozható, a jelen megértését tudatossá teszi. A múltban a jelen előzményeit kell megérteni.

¹⁴ Der Untergang des Abendlandes. München. I. 1918. II. 1922.

¹⁵ Neubau des Deutschen Reiches. München 1924.

2. A történelem folyamatát a jelenhez való közeledés mértékében ki kell szélesíteni, a legutóbbi évszázadot pedig a lehető legrészletesebben tárgyalni. A legújabb kor közvetlensége miatt szemléletes, és könnyen érthető, megmagyarázza a jelent, és megmutatja a jövő útjait. A modern kort egyetemes történelemmé kell kiszélesíteni, mert nemzetünk történetének alakulását csak nemzetközi kapcsolataival lehet megérteni.

3. Az anyagnak a trianoni katasztrófa okát és ezzel kapcsolatban a magyarság új helyzetét kell megvilágítania, a nagy nemzeti célokat hatékonyan megéreztetnie és megoldásuk útját egyengetnie. Ausztriától való elszakadásunk és ezeréves országunk földarabolása szükségessé tette történelmünk ártértékelését, megrostálását és kiegészítését. Azelőtt az Ausztriával való négyszáz éves kapcsolatból eredő ellentét foglalkoztatta történetírásunkat és történettanításunkat egyaránt. Azonban a tárgyi-lagos ítélkezés helyett többnyire politikai pártállás, 48-as vagy 67-es szemüvegen át vizsgálták az eseményeket. Az Ausztriától való elszakadás ténye azonban lehetővé teszi a tárgyilagosságot. A történetírás kötelessége másrészt a trianoni csapás okát megkeresni, hogy megtalálhassuk a kibontakozás útját. Modern történetírásunk hivatása magaslatán állva végzi felelősségteljes nemzetnevelő feladatát. A magyar történettudomány megújódott. S ha mindenki természetesnek találja, ha új találmányok és felfedezések helyet kapnak a természettudományi oktatásban, akkor a történettanítás sem haladhat elavult utakon, hanem a tudomány mai színvonalán kell mozognia.

4. Az anyag legyen alkalmas a nemzeti közösség érdekeit szolgáló, öntudatosan cselekvő állampolgárok nevelésére. Érzékeltesse az állampolgári önfeláldozás, hűség, és engedelmisség, a közteherviselés és honvédelmi kötelezettség, az állampolgári összetartás és együttérzés nemzetfenntartó erejéit; szemléltesse, hogy annál erősebb a nemzet, minél lelkiismeretesebben teljesítik a polgárok kötelességeiket.

5. Az állampolgári érzület nevelése megköveteli a nemzeti közszellemben gyökerező események felhasználását. Itt *Herbart*¹⁶ anyagkiválasztó elvét kell érvényesíteni: a tanítás anyagát a költők által megénekelte események alkossák.

A jelenismeret minden iskolafaj történettanításában fontos, de hatványozott jelentősége van a gyakorlati életre nevelő polgári iskolában.

V. Az anyagkiválasztó eljárásnál minden egyes szempontot felül kell vizsgálni a gyermeklélektan követelményeivel. Ha így is kiállotta a szelekció tűzpróbáját, akkor helyet kaphat a tantervben. *A gyermeklélektan a tantervet a gyermekből akarja megalkotni; úgy választja ki az anyagot, hogy a tanuló lelki-világának megfeleljen.* Kétségtelen, hogy a gyermeklélektan néző-

¹⁶ K. Riedel: *Eigengesetzliche Bildungslehre*. Osterwieck 1931. 139. l.

pontjából sok anyagot mellőzni kell, de *Rousseau* szélsőséges nézetét nem lehet elfogadni, aki Emilt csak 15 éves kora után részesíti történelmi oktatásban.

A tanítás anyaga nem öncél, hanem eszköz a tanuló derék állampolgárrá neveléséhez. Éppen ezért az anyagkiválasztásnak a tanuló lelki struktúráját kell figyelembe vennie, a tanuló lelki természetéhez kell alkalmazkodnia. Ahogyan a testi tápláléktól megköveteljük, hogy minőségében és alakjában a gyermek testi fejlődésének javát szolgálja, ugyanúgy szükséges a szellemi táplálékot nyújtó történelmi anyagot tartalmában és alakjában a gyermek lelki fejlődéséhez alkalmazni. Itt érvényesülnie kell a sokak által vitatott *Kerschensteiner-i művelődés-axiómá*-nak: »Az egyén művelődése csak oly kulturjavak által lehetséges, melyeknek szellemi struktúrája egészben vagy részben az egyén lelki struktúrájával azonos.«¹⁷ A tananyagnak tehát csak akkor van művelő hatása, ha a tanuló lelki természetének megfelel. Ellenkező esetben csupán az emlékezetet terhelő holt anyag, asszociáló és apperceptiáló hatás nélkül. Az idevonatkozó legfontosabb szabály: haladjunk a könnyebbről a nehezebbre, a közeli-ről a távolira, az ismertről az ismeretlenre, a konkrétból az általánosra. Ezeknek megvalósításában felbecsülhetetlen jelentősége van a helytörténetnek.

A tanítás anyagának a növendék összes szellemi erőinek fejlesztését kell szolgálnia, nemcsak az értelemre kell hatnia, és a logikus gondolkozást nevelnie, hanem az érzelmi élet fejlesztése és nemesítése, valamint az akarat megindítása, a cselekvési készség fölébresztése és tervszerű irányítása is fontos feladata. Kerschensteiner a művelődési-didaktikai eljárás általános elvei közül (totalitás, aktualitás, tekintély, szabadság, aktivitás, szocialitás, individualitás)¹⁸ első helyen a totalitást említi, ami a növendék lelki értékeinek lehető teljes és összhangzatos kifejlesztésében áll, a közösség javára. A Taylor-rendszer és a »tehetségek iskolája« egyoldalúan fejlesztik az egyéniséget és nem biztosítják az emberi lélek sokoldalúságának érvényrejutását. A nevelésnek tehát nemcsak egyes kiemelkedő lelki tehetségek fejlesztését kell szolgálnia, hanem figyelembe kell vennie a növendék teljes lelki alkatát: a káros jelenségek, kifejlődését megakadályozza, a pozitív erkölcsi értékek összhangzatos kiművelése által a közösség javán munkálkodó erkölcsi jellemet megalapozza.

A polgári iskolai tanuló lélektana még megírójára vár. Azonban a *Nagy László* által megteremtett magyar gyermeklélektani irodalom, és e nemből néhány jeles külföldi tudós magyar nyelven való megszólaltatása (*A. Binét, Ch. Bühler, E. Clapa-*

¹⁷ Das Grundaxiom des Bildungsprozesses und seine Folgerungen für die Schulorganisation. 4. kiadás. Berlin 1929. 42. l.

¹⁸ Theorie der Bildung. 3. kiadás. Leipzig 1932.

réde, E. Spranger), továbbá O. Kroh,¹⁹ K. Bühler,²⁰ O. Tumlisz,²¹ A. Busemann,²² Th. Ziehen²³ művei megadják e rendkívül fontos tudomány területén a modern pedagógus számára szükséges tájékozódást.

A történettanítás anyagának lélektani alapon való kiválasztásához általános szempontokat nyújt E. Wenigernek u. n. *hármaskozat törvénye*.²⁴ A szerző nem tulajdonít ennek matematikai értelemben vett törvényszerűséget, sőt hangsúlyozza, hogy az egyes fokozatoknak lélektani megrajzolása csupán elméleti értékű. Megállapításai mégis hasznosak, és eddigi fejtegetéseink tekintélyes részét igazolják. A fokozatok a következők:

1. A történettanítás kezdőfokát a naiv, poétikus, mithikus vagy heroikus történet szemlélet jellemzi.

2. A középsőfok jellemvonásai a valóság és igazság iránti érzék, az események sokfélesége és összefüggése iránti odaadó érdeklődés, a hősiesség és erkölcsi nagyság iránti vonzódás. A tanuló a hős személyét lelki összetételében látja. Az érdeklődés homlokterébe lép a nemzet, mint egység felfogva (»handelud wie ein Mann«); a nemzet tetteit jelképezik vezetőinek cselekedetei.

3. A felsőfok az ítéletalkotást történeti-politikai-kulturális magaslatra emeli. Az események sok összefüggő erő eredőjeként jelentkeznek. Az értékek sokasága váltakoznak, megvédelmeztetnek és megtámadtatnak. A tanuló lelkében van a küzdőtér, ahol a történelem hatalmasságai a győzelemért viaskodnak.

A kezdő- és középsőfok határozottabb vonásaival szemben a felsőfok csak általánosításokat tartalmaz. Nyilvánvaló, hogy a középsőfok felel meg a polgári iskolai tanuló lelki fejlődésének, ennek elveit kell tehát az anyag kiválasztásánál figyelembe venni. Hangsúlyozzuk azonban, hogy ez a »törvény« csupán keret, melynek helyes kitöltése csak alapos gyermektanulmány alapján lehetséges.

VI. Az anyag kiválasztás elveinek a megállapítása után szükséges a tanterv anyagának csoportosítását is vizsgálat tárgyává tenni. A fiúiskolai tanterv heti 8 órát juttat a történelemnek, ami lehetővé teszi a modern történettanítás követelményeinek ideális megvalósítását. Hogy a leányiskolában az óraszám hárommal kevesebb, azt sajnálni lehet, mert a történelem a sajátos női lélek nevelésére kiválóan alkalmas. A fiúiskolai tanterv úgy van megalkotva, hogy megismerteti a történeti fejlődés fő

¹⁹ Die Psychologie der Oberstufe. 2. kiadás. Langensalza 1932. (A 10—14 éves kor lélektana.)

²⁰ Die geistige Entwicklung des Kindes. 5. kiadás. Leipzig 1929.

²¹ Einführung in die Jugendkunde. 2. kiad. Leipzig I. 1925. II. 1927.

²² Pädagogische Jugendkunde. Frankfurt a. M. 1931.

²³ Seelenleben der Jugendlichen. Langensalza.

²⁴ Die Grundlagen des Geschichtsunterrichts. Leipzig 1926. 106. l.

vonásait, tüzetesen a magyar nemzet történetét, egészen napjainkig. A leányiskolai történettánnítás is csak a fiúiskoláéval azonos tantervvvel felelhet meg céljának. Ezért fejtegetéseink alapja a fiúiskolai tanterv és tankönyvek.

A II. osztály anyagában két szembetűnő hiba állapítható meg. Az egyik az ókori történelemben minél nagyobb anyag nyújtására való törekvés, melynek következménye a középkori rész, a mai államok kialakulásának összezsugorítása, ami pedig fontos. A gyakorlatban legtöbbször kifogy a tanár az időből, és nem tudja ezt a részt érdeme szerint feldolgozni. Ezzel szemben minden fölösleges adat mellőzésével jellemző képekben kell az anyagot bemutatni s a középkori részre az eddiginél nagyobb gondot fordítani. A dolog természetéből következik, hogy a magyar nép eredete, vándorlása, honfoglalása és államalakulása ebbe az osztályba való. A másik jellemző hiba az anyagnak olvasmányoszerű tárgyalása. Ilyen alapon az ismeretek elsajátítása nehezebb, mert az olvasás sokkal jelentékenyebb, összetettebb szellemi munkát igényel, mint az előadás felfogása. Az elképzelés és beleélés az olvasmány alapján tehát sokkal nehezebb, és érettebb kornak való. Nem téveszthető össze ez az eljárás a magyar nyelvi olvasmánytárgyalással, ami egészen más természetű. Ott a magyar nép és föld multja és jelene az elsajátítandó anyag, itt ellenben idegen tájakon kalandozunk. P. Barth azt mondja: »Eltekintve azon előnyöktől, melyekkel az előszó a nyomtatott fölött bír, a történettánnításban különösen az ünnepélyes mozzanatok azok, amelyek a figyelem felkeltésére és fenntartására oly fontosak. Ha a tanár előadás közben valóban az elragadtatás hangján, szívből szívhez szól, ezek a mozzanatok mintegy szuggesztív erővel hatnak és sokkal nagyobb hatást gyakorolnak a tanulóra, mint bármely könyv, sőt gyakran az egész életre elkísérő élményt jelentenek.«²⁵ Megjegyzendő még, hogy a valóban termékeny olvasás elengedhetetlen feltétele a biztos technikai olvasókészség. Gyatra olvasás elront minden összefüggést és érdeklődést. Már pedig a gyakorlat azt mutatja, hogy a minduntalan előforduló idegen hely- és személynevek olvasása zavartkeltő. Ha a II. osztály helyesen kiválasztott anyagát nem olvasmánytárgyalás alapján tanítjuk, akkor nincs okunk nehézségektől félni, mert politikai, gazdasági és társadalmi életének változatossága mellett igen egyszerű, könnyen áttekinthető, analógiákban bővelkedő. Az ókori ismeretek mélyítését és reálissá tételét a további évfolyamokban alkotott analógiák és az antik kultúrának napjainkig ható jelentőségének kiemelése biztosítja.

A III.—IV. osztályban a tanítás gerince a nemzeti történelem s ehhez kapcsolódnak a legfontosabb egyetemes törté-

²⁵ Die Elemente der Erziehungs- und Unterrichtslehre. 9—10. kiadás. Leipzig 1923. 581. 1.

nelmi események. A tanítás céljából következik, hogy minél közelebb jutunk a jelenhez, annál bővebben kell az anyagot tárgyalni. Ez az elv szükségessé teszi az anyag más csoportosítását és az egyetemes történelmi részek újabb kiválasztását. Most a két osztály anyagának terjedelme közt nagy ellentét észlelhető. Ugyanis a III. osztály anyaga lényegesen kisebb és könnyebb a IV. osztály anyagánál, az év vége felé alig lehet a rendelkezésre álló időt kitölteni. Ellenben a IV. osztályban kevés idő áll rendelkezésre, pedig az évvégi genetikus összefoglalások miatt korán kell az anyaggal végezni. Ez oknál fogva világos, hogy a két osztály közötti határkö jóval közelebbre teendő. A legmegfelelőbb határjelző I. Lipót trónralépése, amely minden tekintetben korelválasztó jelentőségű, mert bemutatja Mohács szomorú következményeit, lezárja a reformáció és az ellenreformáció háborúit, a törökök befészkelődését felváltja hatalmuk megtörése. A III. osztályos anyagnak ilyen irányú kibővítése által adódik lehetőség a legújabb kor alapos tárgyalására, és általa a politikai gondolkodás kimélyítésére. Mivel az anyagnak új csoportosítása folytán elég idő áll rendelkezésre a jelennel szoros kapcsolatban lévő modern kor tárgyalására, nem kell nehézségektől tartani.

Az egyetemes történelem anyaga alapos reformra szorul, mert részben fölösleges részekkel, részben súlyos hiányokkal találkozunk a tantervben. Pl. a vallásháborúk, II. Fülöp angol hadjárata, s a németalföldi szabadságharc részletes tárgyalása igazán nem megokolt, ha arra gondolunk, hogy pl. az Észak-amerikai Egyesült Államok megalakulásáról, vagy a ránk nézve oly tragikusan fontos Oroszországról, s a balkáni államok kialakulásáról szó sem esik. Itt föltétlenül változásra van szükség. Nem II. Fülöp érdekli a magyar polgári iskolai tanulót, hanem Nagy Péter. Csak ebben a szellemben megújított tanterv felelhet meg a célnak. Ennek megfelelően a magyar nemzet történetét kísérő egyetemes történelmi korszépeket a következőkben állapítjuk meg: a hűbériség, lovagság, kolostori élet, a pápaság és császárság küzdelme; a keresztes hadjáratok; a középkori városi élet; a renaissance; a reformáció; az ellenreformáció; XIV. Lajos; az angol forradalom és parlamentarizmus; Nagy Péter és Oroszország nagyhatalmi állásának kialakulása; a XVIII. század műveltsége; az Északamerikai Egyesült Államok megalakulása; a francia forradalom és Napoleon császársága; a Szentszövetség kora; a társadalmi és gazdasági élet átalakulása; az olasz nemzeti állam megalakulása; a német egység megvalósítása; Oroszország és a balkáni államok kifejlődése; a fegyveres béke kora; a világháború; a Népszövetség kora.

VII. Fejtegetéseink alapján az anyagkiválasztás szempontjait a következőkben foglaljuk össze:

1. Kevés, de jellemző és határozott színpontokkal kell a multat ábrázolni;
2. Az anyag legyen szemléletes, képszerű, vagyis individuális, konkrét eseményekkel bővelkedő, az eleven életet mutató;
3. A tanítás gerince a nemzeti történelem;
4. Az egyetemes történelem főbb eseményeit összefoglaló korszépekben kell bemutatni;
5. Az újabb korszékekben kell tárgyalni;
6. A hangsúly a politikai történelemre essék;
7. A művelődéstörténelmet nem folyamatosan tárgyaljuk, hanem egyrészt esetről-esetre mutatjuk be a szükséges ismereteket, másrészt összefoglaló korszépekben csoportosítjuk az anyagot;
8. Különös figyelemre kell méltatni a történelem kimagasló egyéniségeit;
9. A mult eseményei és a jelen élet között legyen kapcsolat;
10. Az anyag feleljen meg a gyermeklélektan követelményeinek.

Szántó Lőrinc.

A német nyelv tanításának megindítása a cselekedtető oktatás szellemében

Évről-évre megújuló érdeklődéssel, s kíváncsisággal lépem át az I. osztály küszöbét, amikor elindulok, hogy az első német órán megismerkedjem az új tanulószereggel, tájékozódjam német nyelvi képességeiről, s megteremtsem azt a melegebb személyes kapcsolatot, mely nélkül aligha sikerül a kezdet nehézségeit áthidalni. S ahogy rámszegződnek azok a lelkes, tiszta gyermekszemek, ahogy kiül a sok ismeretlen arcocskára a feszült várakozásnak kifejezése: valami különös melegség fut rajtam keresztül, s úgy érzem, hogy valami kedveset, megnyugtatót kell a várakozóknak mondanom. Hadd enyhüljön a feszültség, hadd olvadjon el az a kis elfogódott félelemérzet, mely a német nyelv tanárának szól. Az összeismerkedés nagy pillanata döntő fontosságú a további munka egész menetére, mert ha bizalom helyett félelmet, tartózkodást szül, akkor bizony még az elindítás előtt csúszott ki az osztály a tanár kezéből.

A tanár első teendője tehát az legyen, hogy bizalmat, szeretetet gerjessen önmaga, s érdeklődést a német nyelv iránt; hiszen eredményes összmunka csak olyan légkörben képzelhető el, ahol szeretet s bizalom uralkodik. Miután tehát bemutatkoztam, hogy én fogom őket a szép német nyelvre tanítani, mindjárt felteszem a kérdést, hogy ugyan miért is tanulunk idegen nyelvet,